

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

İnsan Hakları Bilgi Belgeleri No. 16

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

- Bu gayri resmi çeviri İngilizce orjinalinden İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapılmıştır.

Belgenin orijinali <http://www.ohchr.org/EN/PublicationsResources/Pages/FactSheets.aspx> internet adresinden temin edilebilir.

İnsan Hakları Ortak Platformu | Human Rights Joint Platform
Tel. +90 312 468 8460
Fax. +90 312 468 9253

www.ihop.org.tr | ihop@ihop.org.tr

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

Tüm insan hakları evrensel, ayrılmaz, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkilidir. Uluslararası toplum; insan haklarını küresel düzeyde adil ve eşitlikçi biçimde, aynı düzlemde ve aynı yoğunlukla ele almalıdır. Bir yandan ulusal ve dinsel özgüllükler ve farklı tarihsel, kültürel ve dinsel altyapılar gözetilirken bir yandan da politik, ekonomik ve kültürel sistemleri nasıl olursa olsun tüm insan haklarını ve temel özgürlükleri korumak ve kollamak devletlerin görevidir.

VİYANA BİLDİRGESİ VE EYLEM PLANI (1. Bölüm, 5. Paragraf),

İnsan Hakları Dünya Konferansı, Viyana, 25 Haziran 1993 (A/CONF. 157/24, Bölüm 1, Kısım III).

İçindekiler :

1. Giriş
2. Tüm insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağlılığı
3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Sabit Hükümleri
5. Sözleşme'nin Yerel Yasalara Uyarlanabilirliği
6. Sözleşme'nin Uygulamalarının Denetimi: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
7. Sivil toplum ve Komite'nin çalışması
8. Resmi bir Şikâyet Prosedürüne Doğru (ihtiyari protokol)

Ekler :

- I. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- II. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne Taraf Devletler
- III. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi etkinliklerine STK katılımı

Giriş

Uluslararası insan hakları hukuku insanların tam, özgür, güvenli, güvenceli ve sağlıklı bir hayat elde etmeleri için gereken tüm insan haklarını korumak amacıyla düzenlenmiştir. Onurlu bir hayata sahip olma hakkına, ancak hayatın bütün temel gereksinimleri -çalışma, beslenme, barınma, sağlık bakımı, eğitim ve kültür- herkese yeterli ve adil biçimde sağlandığında ulaşılmış olur. Küresel insan hakları sisteminin bu temel ilkesine sıkı sıkıya

bağlı olan uluslararası insan hakları hukuku; sivil, kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal katmanlarla ilişkili bireysel hakları ve grup haklarını belirlemiştir.

BM'nin insan haklarını ve temel özgürlükleri koruma, kollama ve izleme etkinliklerinin temelinde Uluslararası İnsan Hakları Şartı yatmaktadır. Bu Şart şu üç metni içerir: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve Sivil ve Politik Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ile bu sonuncusunun iki ihtiyari protokolü. [1]

Bu metinler küresel insan hakları standartlarını belirlemişlerdir ve 50'den fazla BM tamamlayıcı insan hakları sözleşmesi, bildirgesi ve uluslararası asgari kurallar ve evrensel düzeyde kabul gören başka ilkeler için esin kaynağı olmuşlardır. Bu ek standartlar; kadın hakları, ırk ayrımcılığına karşı koruma, göçmen işçileri koruma, çocuk hakları ve başka birçok alanı kapsayan çok geniş bir çizgideki sorunlarla ilişkili uluslararası yasal normları daha da belirginleştirmiştir.

Bu iki sözleşme uluslararası yasal metinlerdir. Böylelikle, BM'ye üye olan ya da olmayan Devletler bir sözleşmeyi onaylayıp ona "taraf Devlet" olduklarında söz konusu metinde belirlenmiş hakları ve koşulları gözetmek konusunda bir dizi yasal zorunluluğu kabul etmiş sayılırlar.

Bir Devlet, Sözleşmelerden birini kabul ettiğinde, metinde yer alan her bir yükümlülüğü yerine getirmenin ve bu uluslararası yükümlülüklerle kendi ulusal yasalarını uyumlu hale getirmenin yasal sorumluluğunu iyi niyetli bir şekilde kabul etmiş olur. İnsan hakları sözleşmelerini onaylayan Devletler uluslararası topluma, aynı metinleri onaylayan diğer Devletlere, kendi yurttaşlarına ve sınırları içindeki başka yurttaşlara karşı sorumlu hale gelirler.

Bu Bilgi Notu; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi kadar Taraf Devletlerin Sözleşmenin gereklerini yerine getirmesini izlemesi için uluslararası toplum tarafından oluşturulmuş Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ile de ilişkili temel sorunları ele almaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların herkes tarafından her yerde kullanılabilmesinin sürekli olarak güçlendirilmesine yardımcı olmak amacıyla Sözleşmeye ve Komite'ye genel bir gözden geçirme sağlamak için hazırlanmıştır.

2. Tüm insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağlılığı

Uluslararası insan hakları hukukunda (ve bunun ulusal düzeydeki uygulama aşamalarında) sivil ve politik haklara birçok açıdan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklardan daha fazla özen gösterilmiş; bunlar yasal ve yargısal uyarlamalara daha fazla tabi tutulmuş ve kamusal vicdanda çok daha önemli bir konuma oturtulmuştur. Yani kimi zaman yalnızca sivil ve politik hakların (adil yargılanma hakkı, eşit muamele görme hakkı, yaşam hakkı, oy hakkı, ayrımcılığa uğramama hakkı gibi) istismara açık olduğu, tazminat ölçütlerine ve uluslararası yasal incelemelere daha fazla ihtiyaç duydukları düşünülür. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ise genellikle "ikincil haklar" –uygulanamaz, yargıya tabi tutulamaz, yalnızca zaman içinde "derece derece" sağlanabilir- olarak görülür.

Bu tür yaklaşımlar 1948 gibi eski bir tarihte Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin benimsenmesiyle şekil verilmiş olan küresel insan hakları sistemini, yani sivil ve politik haklar ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların bölünmez ve birbirlerine bağlı oluşu

ilkelerini göz ardı etmektedir. Bu bakış açısı yakın zamanda 1993'teki Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda da yeniden sergilenmiştir. [ii]

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar uluslararası toplum tarafından uluslararası insan hakları hukuku aracılığıyla tam olarak tanınmıştır. Her ne kadar bu haklara sivil ve politik haklardan daha az özen gösterilmiş olsa da artık bunlar hakkında önceleri duyulan kaygıdan daha fazlasının duyulduğu da bir gerçektir. Sorun bunların temel insan hakları olup olmamalarından öte ne gibi yetkilendirmeler içerdikleri ve bunları tanıması gereken Devletlerin yükümlülüklerinin yasal doğasıdır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar insanların tam birer kişi olarak korunmalarını sağlamak amacıyla ve insanların hakları, özgürlükleri ve toplumsal adaleti eş zamanlı olarak tadabilmesini savunan bir bakış açısına dayalı olarak düzenlenmişlerdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına (UNDP) göre gelişmekte olan dünya nüfusunun beşte birinin gece yatağa aç girdiği, dörtte birinin temiz içme suyu gibi en temel bir gereksinime dahi ulaşamadığı, üçte birinin küçük düşürücü bir sefalet içinde yaşadığı –kelimelerin kifayetsiz kalacağı bir insanlık durumunun hüküm sürdüğü bir dünyada [iii] Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların tam olarak kabul edilmesine dair yenilenmiş bir özen ve bağlılık gereksinimi artık kendini ortaya koymaktadır.

BM'nin kuruluşundan bu yana insani mahrumiyet sorunlarının ele alınması konusunda sağlanan anlamlı ilerlemeye karşın, bugün bir milyarın üzerinde insan aşırı yoksulluk, açlık ve yetersiz beslenme, evsizlik, işsizlik, eğitimsizlik, kronik hastalık sorunlarıyla boğuşmaktadır. 1,5 milyarın üzerinde insan temiz içme suyu ve kanalizasyondan, 500 milyon çocuk temel eğitimden ve 1 milyarın üzerinde yetişkin okuma yazma bilgisinden mahrum yaşamaktadır. Küresel ekonomik büyüme ve kalkınmaya karşın bu yoğun dışsallaştırma süreci yalnızca kalkınmayla ilgili değil temel insan hakları konusunda da ciddi sorular sorulmasına neden olmaktadır.

Tüm küresel insan hakları standartları içinden Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi bu temel insan haklarının korunması yolunda en önemli uluslararası yasal taslağı sağlamaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ek 1'e bakınız); 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Genel Kurul kararı aracılığıyla yaklaşık 20 yıllık bir tartışma sürecinin ardından benimsenmiş, imzaya, onaya ve erişime açılmıştır. Bir on yıl sonra da nihayet bir yasa statüsü kazanmış ve 3 Ocak 1976'da yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme; adil ve elverişli koşullarda çalışma, toplumsal korunma, yeterli hayat standardı, üst düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlık standartları, eğitim ve kültürel özgürlük ile bilimsel ilerlemelerden faydalanma haklarını da içeren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları koruma altına alan en temel uluslararası yasal hükümlerin bazılarını kapsamaktadır.

12 Nisan 1996 tarihi itibarıyla sözleşmeyi onaylamış 133 Devlet (ek 2'ye bakınız) gönüllü olarak bu normları ve yükümlülükleri uygulamaya başlamıştır.

Sözleşmeyle belirlenen yükümlülüklerin Taraf Devletler tarafından yerine getirilmesi ve söz konusu hakların ve ödevlerin uygulanma seviyesi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Konseyi tarafından denetlenmektedir.

Komite; içlerinde Taraf Devletler tarafından gönderilen raporlar ve BM ihtisas kurumlarından –Uluslararası Çalışma Örgütü, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, BM Gıda ve Tarım Örgütü-, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nden ve BM İnsan Yerleşimleri Merkezi’nden (HABITAT) gelen bilgilerin de olduğu birçok kaynağı temel alarak çalışmaktadır. Buraya aynı zamanda Sözleşme’yi onaylamış Devletlerdeki STK’lardan, uluslararası insan hakları ve sivil toplum kuruluşlarından, diğer BM organlarından ve genel anlamda uygun taraflardan da bilgi ulaşmaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin Sabit Hükümleri

Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Madde 1

1. Tüm halkların kendi kaderini tayin hakkı vardır. Bu hakka dayalı olarak halklar özgür iradeleriyle politik statülerini belirleyebilir ve ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmaları için özgür iradeleriyle belirledikleri yoldan gidebilirler.

2. Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk hiç bir koşul altında kendi geçim araçlarından mahrum bırakılamaz.

3. İçlerinde özerk olmayan ve manda altındaki bölgelerin de yönetimini üstlenmiş ülkelerin de olduğu Sözleşmeye Taraf Devletler kendi kaderini tayin hakkının somutlaşması için çaba harcayacaktır ve BM Şartı ile uyumlu biçimde bu hakka saygı gösterecektir.

Sözleşmenin 1. Maddesi, kardeş metin olan Sivil ve Politik Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 1 Maddesi ile aynı terminolojiyi kullanmaktadır. Bu maddedeki kendi kaderini tayin hakkının getirdiği sorumluluklar özellikle önem taşımaktadır; çünkü bu hakkın somutlaştırılması bireysel insan haklarının etkin biçimde garanti altına alınması ve bunlara uyulması için ön koşuldur. İnsan haklarını koruma ölçütlerini güvence altına alma ve güçlendirme konusunda da kritik öneme sahiptir.

Kendi kaderini tayin hakkı uluslararası hukuk sisteminin köşe taşıdır ve 1945'te BM'nin kuruluşundan bu yana özellikle bağımsızlık, müdahale etmeme ve demokrasi gibi konularda uluslararası toplumun başlıca kaygısı olagelmıştır. Bu hakkın hem harici hem de dâhili boyutları vardır. Geçtiğimiz yıllarda özellikle eski sömürgelerden ve işgal altındaki ülkelerden kimi gruplar tarafından artan oranlarda yükselen seslerle birlikte bir dizi tartışmaya konu olmuştur.

Sözleşmedeki haklara uyulduğu oranda halkların kendi özgür iradeleriyle ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmalarının peşinden gitme haklarına ekonomik, toplumsal ve kültürel etkinliklerde bulunma özgürlüğü de dâhil olacaktır.

Taraf Devletlerin Sorumlulukları

Madde 2

1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu Sözleşmede tanınan hakları elverişli kaynakları ölçüsünde tedricen tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dâhil, gerekli her türlü tedbiri almayı kabul eder.
2. Mevcut Sözleşmeye Taraf Devletler işbu Sözleşmede ilan edilen hakların herhangi bir ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik anlayış, ulusal veya toplumsal köken, doğum yeri ya da başka bir statü ayrımı gözetmeksizin kullanılabilmesini garanti altına almayı kabul ederler.
3. Gelişmekte olan ülkeler insan hakları ve kendi ulusal ekonomileri söz konusu olduğunda mevcut Sözleşmede tanınan ekonomik hakların yurttaş olmayanlara ne kadar tanınacağına kendileri karar verebilirler.

Madde 2; Sözleşmenin en önemli maddelerinden biridir çünkü Sözleşme uyarınca Taraf Devletlerin yasal sorumluluklarının çerçevesini belirler ve bu ülkelerin 6'dan 15'e kadar tüm maddelerde belirtilen somut hakların kullanılması konusuna nasıl yaklaşımları gerektiğini tanımlar.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla ilişkili sorumlulukların analizi söz konusu haklardan yararlanan kişilerin bireysel yetkilendirilmelerini güvence altına alma sorumluluklarını da kapsamalıdır. Genellikle; bu sorumluluklar, Sözleşmede belirtilen haklara karşı (a) saygı, (b) koruma, (c) destekleme, (d) yerine getirme görevlerini yansıtacak biçimde “katmanlara” ayrılmıştır. Bu yasal sorumlulukların her biri daha belirgin “yönetim” (eylemlilik ya da eylemsizlik aracılığıyla) ve “amaç” yükümlülüklerine dayanır.

“özellikle yasal tedbirlerin alınması da dâhil, gerekli her türlü tedbiri almayı kabul eder”

Madde 2 paragraf 1’de belirtilen bu sorumluluk; tüm Taraf Devletlerin Sözleşmede belirtilen hakların herkes tarafından tam olarak kullanılabilmesi yolunda acilen önlemler almaya başlamasını gerektirir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların gerçeğe dönüşmesi isteniyorsa yasal ölçütlerin benimsenmesi zorunludur ancak yasalar ulusal düzeyde tek başlarına yeterli olamazlar. Hükümetlerin tüm bu hakları garanti altına alabilmeleri için idari, adli, politik, ekonomik, toplumsal ve eğitimsel ölçütler ile başka birçok adımın da atılması gerekmektedir.

Madde 2 paragraf 1’de Taraf Devletlerin, özellikle mevcut yasaları Sözleşmede belirtilen yükümlülüklerle çeliştiğinde, belli yasal düzenlemeleri yapmaları beklenir. Örneğin; belli bir ülkedeki bir yasa açıkça ayrımcılık içerdiğinde ya da Sözleşmede belirtilen hakların herhangi birinin kullanımının önünde engel teşkil ettiğinde veya yasalar özellikle Devletlerin olumsuz görevleri kapsamında hakların ihlal edilmesine neden olduğunda bu durum geçerlidir. Hükümetlerin zor kullanarak insanları evlerinden çıkarmalarına, gereken hukuki süreci beklemeksizin tahliye kararı almalarına izin veren yasalar; yerel hukukun Sözleşmeyle uyumlu hale getirilmesi amacıyla yeniden düzenlenmelidir.

“ hakları tedricen tam olarak gerçekleştirmek ”

Sözleşmedeki “tedrici yükümlülük” kavramı sıklıkla bir Devletin belli bir ekonomik kalkınma düzeyine eriştikten sonra Sözleşmedeki hakları somutlaştırabileceği biçiminde yanlış yorumlanmaktadır. Hâlbuki bu cümlede belirtilen bu değildir. Aksine söz konusu yükümlülük

Taraf Devletleri ulusal refah seviyelerine bakılmaksızın acilen ve en hızlı biçimde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları somutlaştırma yolunda ilerlemeye zorlamaktadır. Bu cümle asla Devletlerin Sözleşmede yer alan hakların kullanımını garanti altına alma çabalarını belirsiz biçimde ertelemelerine olanak sağladığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

“Tedrici yükümlülük” kuralı çerçevesinde belli haklar doğaları gereği uygulanmaya daha elverişli olsa da Sözleşmedeki yükümlülüklerin büyük kısmı acilen uygulamaya geçirilmelidir. Bu konuda özellikle ayrımcılık karşıtı kurallara ve Taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların etkin biçimde çiğnenmesinden ya da bu haklarla ilişkili yasal veya başka korumaların geri çekilmesinden sakınması yükümlülüklerine özen gösterilmelidir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi; bu görevin elverişli kaynaklarda görülecek herhangi bir artıştan bağımsız olduğunu ortaya koymuş ve mevcut tüm kaynakların Sözleşmede belirtilen hakların somutlaştırılması için olası en etkili yolun seçilmesine harcanması gerektiğini belirtmiştir.

“ elverişli kaynakları ölçüsünde ”

“Tedricen başarma” önermesinde olduğu gibi bu standart da haklardan yararlanılmamasının meşrulaştırılması amacıyla kullanılmaktadır. Ne var ki, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Limburg İlkeleri’nde [iv] belirtildiği gibi, bu yükümlülük Taraf Devletlerin ekonomik kalkınma seviyelerine bakılmaksızın herkes için asgari geçim hakkı sağlamalarını zorunlu kılmaktadır.

“Elverişli kaynaklar” kavramı hem yerel kaynakları hem de bir Taraf Devlet için elverişli uluslararası ekonomik ya da teknik yardım ve işbirliğini ifade etmektedir. Elverişli kaynakların kullanımında asıl öncelik; herkesin geçim ihtiyaçlarının giderilmesinin sağlama alınması ve gerekli hizmetlerin sağlanması ihtiyacı göz önünde bulundurularak Sözleşmede tanınan hakların somutlaştırılmasına verilmelidir.

“ *ayrım gözetmeksizin* ”

Madde 2, paragraf 2; Taraf Devletlerin ayrımcılığa karşı adli inceleme ve başka başvuru prosedürleri sağlanmasını gerektirir. Daha da önemlisi, bu maddede belirtilen ayrımcılık örnekleri yeterli değildir ve Sözleşmede tanınan hakların kullanımını olumsuz anlamda etkileyen başka haksız ayrımcılıklar da (örneğin, cinsel yönelim temelindeki) önlenmelidir.

Limburg İlkelerine göre; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklardan eşit yararlanmalarını garanti altına almak için korunma ihtiyacında olan belli grupların veya bireylerin yeterince desteklenmesi amacına yönelik alınan özel önlemler ayrımcılık olarak görülmez ve bu tür önlemler farklı grupların ayrı haklara sahip olmalarına yol açmaz; ayrıca hedeflere ulaşıldıktan sonra da işlevsiz kalırlar. Bu durum örneğin pozitif ayrımcılık programlarında geçerlidir.

Bu madde Hükümetlerin ayrımcı davranışlardan uzak durmasını sağlamakla kalmaz, ayrıca ayrımcılığa yol açan yasaları ve uygulamaları değiştirmelerini de sağlar. Bir yandan da Taraf Devletlerin özel kişilerin ve üçüncü kişilerin kamusal yaşamın herhangi bir alanında ayrımcılık sergilemelerini önlemelerine de özen gösterir.

Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması

Madde 3

Mevcut Sözleşmeye Taraf Devletler Sözleşmede belirtilen tüm Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların kadınlar ve erkekler tarafından eşit biçimde kullanılmasını sağlamayı kabul ederler.

Kadınlar genellikle Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların da dâhil olduğu insan haklarını kullanmak konusunda ciddi ve orantısız zorluklar yaşarlar. Madde 3; kadınların ve erkeklerin Sözleşmede ortaya konan haklara dair eşit yasal yetkilendirmelere sahip olmalarını ve gerekli koşullarda Taraf Devletlerin bu eşitlik konumunu sağlamakla yükümlü olduğunu garanti altına alır.

Sözleşme; kadınların genellikle yoksun kaldıkları eşit hakları kullanabilmeleri için ilerici ve acil önlemler alınmasını teşvik etmek amacıyla bir altyapı işlevi görür. Örneğin Sözleşmenin 11. Madde 1. Paragrafındaki barınma haklarından kadınlar ve erkekler eşit şekilde yararlanmalı ve böylece kadınlar bugün hala pek çok ülkede uygulamada olmayan miras haklarından eşit biçimde yararlanabilmelidir. 3. Madde ve 2. Maddenin 2. Paragrafı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların kullanılmasında görülebilecek her tür ayrımcılığa karşı kayda değer bir yasal koruma zemini sağlamaktadır.

Kısıtlamalar

Madde 4

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmeye uygun olarak tanımış oldukları hakların kullanılmasını, demokratik bir toplumda sadece kamunun yararını korumak amacıyla ve yalnızca bu hakların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde, ancak hukuk tarafından tespit edilmiş sınırlamalara tabi tutmayı kabul eder.

Hakları Kötüye Kullanma Yasağı

Madde 5

1. İşbu Sözleşmedeki hiçbir şey herhangi bir grubun ya da kişinin burada duyurulan hakların ve özgürlüklerin feshine ya da mevcut Sözleşmede belirtilen sınırlarına kısıtlama getirilmesine yönelik herhangi bir etkinliğe ya da harekete girişme hakları olduğu biçiminde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşmenin bir hakkı tanımadığı veya daha az ölçüde tanıdığı bahane edilerek, bir ülkede yasalarla, anlaşmalarla, diğer hukuki düzenlemelerle tanınmış veya geleneklerle kabul edilmiş bulunan temel insan haklarına sınırlama getirilemez veya bu haklara karşı yükümlülük azaltılamaz.

4. ve 5. Maddeler Sözleşmeyi kaleme alanlar tarafından, tanınan hakların Devletlerin dayatacağı kısıtlamalara fazlasıyla açık hale geleceği gerekçesiyle kaleme alınmamıştır. Aksine, bu maddeler bireylerin haklarının koruyucusu olacak biçimde düzenlenmiştir. Yanı sıra, bireyin geçimini ya da hayatta kalmasını, kişinin bütünlüğünü etkileyecek biçimde haklara kısıtlama getirilmesini de amaçlamamaktadır.

Eğer Taraf Devletlerden biri bu maddeleri uygulama gereği duyarsa bunu ancak hukuki açıdan destekleyerek ve yalnızca alınan önlemler Sözleşmeyle uyumlu ise yapabilir. Bu önlemler keyfi, mantıksız ya da ayrımcılık içeren yollarla alınamaz. Ayrıca bireyler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının yasadışı yollarla kısıtlanmasına karşı yasal güvencelere ve etkili yollara sahip olmalıdır.

“Demokratik toplum” kavramı (madde 4) Sözleşmeye kısıtlamalar getirilmesini yasaklar ve böylece Devlete herhangi bir kısıtlamanın toplumun demokratik işleyişini engellemeyecek biçimde tasarlanması sorumluluğunu yükler.

Yasalarda herhangi bir kısıtlamaya yol açacak hükümlerin hiç biri Sözleşmede tanınmış hakları ya da özgürlükleri yok sayacak biçimde yorumlanamaz. 5. Madde 2. Paragrafın temel amacı Sözleşmedeki koruma altındaki kişilere daha olumlu muamele edilmesini sağlayacak hiçbir hükmün; yerel hukuktan ya da hali hazırda yürürlükte olan ve yürürlüğe girebilecek olan başka bir yasal aygıttan zarar göreceği biçimde yorumlanmamasını garanti altına almaktır.

Çalışma Hakkı

Madde 6

1. Sözleşmeye Taraf Devletler; herkese yaşamını kendisinin özgürce seçtiği ya da kabul ettiği bir işle kazanma fırsatını tanıyan çalışma hakkını kabul ederler ve bu hakkın korunması için gerekli adımları atarlar.

2. Sözleşmeye Taraf Devletlerin çalışma hakkını tam olarak gerçekleştirmek üzere alacağı tedbirler arasında, teknik ve mesleki rehberlik hizmetleri ile öğretim programları yapmak, bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile tam ve üretken istihdamı sağlamak için gerekli politikaları ve yöntemleri uygulamak da yer alır.

Özgür iradeyle seçilen iş insan olmanın temel koşullarındandır. Resmi ya da özel sektörde çalışan birçok insan için iş; geçim, hayatta kalma ve yaşamın temel gelir kaynağıdır. Çalışma hakkı gıda, giyim ve barınma gibi temel geçim ve yaşam haklarının kullanılması için vazgeçilmezdir. Yanı sıra; kişinin çalışma statüsü sağlık ve eğitimle ilgili diğer hakların da kullanılmasını etkileyecektir. Dünyadaki Hükümetlerin temel hizmetler alanından ellerini çekerek bu alanları piyasa güçlerine ve hükümet dışı güçlere terk etmesiyle çalışma hakkı daha da önem kazanmıştır.

Çalışma hakkı Sözleşmede belirtilen haklardan yararlananların onurları ve özsaygılarının korunması için önemlidir. Madde 6 Taraf Devletleri zorunlu çalışmayı teşvik etmekten ya da buna izin vermekten men eder. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu maddeyi çalışmaya elverişli herkes için iş garantisi sağlamayı amaçlayan politikaların ve önlemlerin uygulanması amacıyla hazırlamıştır. Bu hak; hem istihdama dâhil olma hem de adaletsiz koşullarda çalıştırılmama hakkını kapsar. Taraf Devletlerin tamamında işsizlik baş gösterse de bu Devletler çalışma hakkının tam olarak sağlanmasını garanti altına almak amacıyla madde 2’de belirtilen temel ilkeleri uygulamak zorundadır.

Adil ve Uygun Koşullarda Çalışma Hakkı

Madde7

Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin adil ve uygun çalışma koşullarından yararlanma haklarını tanırlar. Buna göre;

(a) Tüm çalışanlara asgari tutarda bir ücretle birlikte:

(i) Hiç bir ayrıma tabi tutulmaksızın özellikle kadınların erkeklerin çalışma şartlarından daha alt düzeyde olmayan şartlarda çalışmaları güvence altına alınarak, eşit işe eşit ve adil ücret;

(ii) çalışanların kendileri ve aileleri için işbu Sözleşmenin hükümleriyle uyumlu onurlu bir yaşam;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Tecrübe ya da yeterlilik dışında hiçbir belirleyici olmayacak biçimde herkese işinde yükselbilmeleri için eşit fırsat;

(d) Dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesi;

gibi koşullar garanti altına alınmalıdır.

Madde 7 çalışanlar için asgari bir ücret hakkını tanır, uygun bir yaşam için yeterli maaş ödenmesini sağlar, adil ve elverişli çalışma koşullarına zemin hazırlar. Ücretler; makul sayılabilmeleri için adil ve hakça olmalıdır.

Bu madde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından benimsenen Asgari Ücret Belirleme Sözleşmesi (No. 131, 1970), Eşit Ücret Sözleşmesi (No. 100, 1951) gibi çok sayıda sözleşme ile yakından ilişkilidir.

İnsanlara asgari mesleki sağlık ve güvenlik koşulları sağlanmalıdır ve Taraf Devletler bu amaca ulaşmak için politikalar ve yasalar uyarlamakla sorumludur. Bu anlamda tutarlı bir ulusal politika benimsemek tüm Taraf Devletlerin yükümlülüğüdür.

Madde 7’de belirtilen standartlar aynı zamanda Taraf Devletlerin çalışma saatlerini ilerici anlamda azaltmak ve işçilerin yeterli dinlenme ve izin kullanmalarını sağlamak yolundaki görevleri ile ilişkilidir. Bu maddenin tamamına dayanarak, Taraf Devletler işçiler için çalışma koşullarının kötüleşmesine izin verilemeyecek asgari bir temel ya da standart belirlemek zorundadırlar. Aynı zamanda bu hakları garanti altına alacak uygulamalı önlemler almalıdırlar.

Sendika Kurma ve Sendikalı Olma Hakkı

Madde 8

1. Sözleşmeye Taraf Devletler şunları garanti altına almayı kabul ederler:

(a) Herkese kendi ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak ve geliştirmek için sendika kurma ve sadece sendikanın kendi kurallarına tabi olarak kendi seçtiği bir sendikaya katılma

hakkı tanınır. Ulusal güvenlik ya da kamu düzeni çıkarları veya başkalarının hakları ve özgürlüklerini koruma amacıyla gereken sınırlamalar dışında bu hakkın kullanılması kısıtlanamaz.

(b) Sendikaların ulusal federasyonlar ya da konfederasyonlara katılma ve bunların da uluslararası sendikal örgütler kurma ya da bunlara üye olma hakkı.

(c) Sendikaların ulusal güvenlik ya da kamu düzeni çıkarları veya başkalarının hakları ve özgürlüklerini koruma amacıyla gereken sınırlamalar dışında hiçbir kısıtlamaya maruz kalmaksızın özgürce işlemesi.

(d) Söz konusu ülkenin yasalarıyla uyumlu olacak biçimde grev hakkı.

2. Bu madde bu hakların Devletin silahlı kuvvetleri, polis gücü ya da idari kadroları tarafından kullanılmasının yasal yollarla kısıtlanmasını engellemez.

3. Bu maddenin hiç bir hükmü, Uluslararası Çalışma Örgütünün Örgütlenme Özgürlüğü ve Teşkilatlanma Hakkının Korunması ile ilgili 1948 tarihli Sözleşmesine taraf olan Devletlere, o Sözleşmede yer alan güvencelere aykırı düşebilecek bir tarzda bir yasa çıkarma ve uygulama imkân verecek şekilde tasarruflarda bulunma yetkisi vermez.

Sendika kurma ve sendikaya katılma hakkı uluslararası insan hakları hukukunca da geniş anlamda tanınmış olan dernek özgürlüğü hakkıyla yakından ilişkilidir. Bunlarla birlikte grev hakkı da Sözleşmede belirtilen işçi ve diğer yurttaş haklarının uygulanması konusunda hayati önem taşımaktadır.

Madde 8 “kendi seçtiği”(paragraf 1a) kavramıyla belli bir sendikaya katılmaya zorlanmama hakkını sağlar. Aynı zamanda devlet denetiminden bağımsız olarak federe ve konfedere olma hakkını da gözetir. Toplu görüşme, tasfiye ve askıya alınmaktan korunma ve grev hakları da mevcuttur.

Taraf Devletlere Madde 8’in uygulanması konusunda bir takım istisnai önlemler alma hakkı verilmiştir. Ulusal güvenlik, kamu düzeni ve başkalarının hakları ve özgürlükleri gibi konularda kısıtlama getirilebilir. Ne var ki, bunu kullanmak isteyen Taraf Devletlerin bu muafiyetlere dair özenli davranması şarttır.

Ulusal güvenlik kaygıları konusunda Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Limburg İlkeleri [v] Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların düzenli olarak ihlal edilmesinin aslında ulusal güvenliğe zarar vereceğini ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atabileceğini vurgular. Böyle bir durumdan sorumlu olan bir Devlet ulusal güvenlik konusunu aslında muhalefeti bastırmayı ve halkına karşı baskıcı uygulamalar icra etmeyi amaçlayan önlemleri meşrulaştırmanın bir yolu olarak göremez (İlke 65).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigorta Hakkı

Madde 9

Mevcut Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin sosyal güvenlik ve sosyal sigorta hakkını tanırlar.

Çok sayıda Devlet halkı yaşlılık, engellilik, hastalık ya da uygun bir yaşam sürdürmelerine izin vermeyen başka koşullardan koruyacak yerel yasalara dayalı yeterli sosyal güvenlik ya da sosyal sigorta anlayışları sergilememektedir. Öte yandan, bu tür koruma sağlayan ülkelerin çoğu da bu konudaki sorumlulukları devletin sırtından özel sektöre aktarmaktadır. Bu sorunlar Sözleşmede belirtilen hakların kullanımını konusunda ciddi soru işaretleri doğurmaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Taraf Devletlere özellikle şu alanlarda sosyal güvenlik projelerine sahip olup olmadıklarını sorar: tıbbi bakım, nakit hastalık yardımları, analık yardımları, yaşlılık yardımları, güçsüzlük yardımları, kaza yardımları, iş kazası yardımları, işsizlik yardımları ve aile yardımları.

Komite Madde 9'da kadınlar, yaşlılar (Genel Yorum No.6 (1995)) [vi] ve engelliler (Genel Yorum No.5 (1994)) [vii] için öngörülen hakların kullanımına özel önem vermektedir.

Ailenin Korunması ve Desteklenmesi

Madde 10

Sözleşmeye Taraf Devletler şu koşulları kabul ederler:

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye özellikle kuruluşu aşamasında ve çocukların bakımı ve eğitiminden sorumlu olduğu aşamada olası en geniş koruma ve destek sağlanmalıdır. Evlilik niyetli çiftlerin özgür iradesiyle gerçekleşmelidir.
2. Annelere doğumdan önce ve sonra makul sürelerle özel koruma sağlanmalıdır. Bu süreçte çalışan annelere ücretli izin ya da yeterli sosyal güvenlik yardımı sağlanmalıdır.
3. Tüm çocuklar ve gençler için ailelerinden ya da başka sebeplerden kaynaklanan ayrımcılık yapılmaksızın özel koruma ve destek önlemleri alınmalıdır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürden korunmalıdır. Ruhsal ya da bedensel sağlıkları için zararlı veya hayati tehlike taşıyan ya da normal gelişimlerini önleme ihtimali olan işlerde çalıştırılmaları yasalarla cezalandırılmalıdır. Devlet ayrıca, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder.

Madde 10 aile, anneler ve çocuklar için koruma sağlamaktadır. Evliliğin eşlerden birinin, genellikle de kadınların özgür ve bilgilendirilmiş rızası dışında gerçekleştiği ülkelerde evliliğe özgür iradeyle adım atma hakkını verir. Annelere doğum öncesi ve sonrası tatmin edici koruma sağlanır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Taraf Devletlerden belli gruplardaki kadınların böyle bir koruma altına alınıp alınmadığı konusunda düzenli olarak bilgi alır.

Komite aile haklarıyla ilişkili durumları gözden geçirmek için çok büyük zaman harcamamıştır ancak madde 10 paragraf 3'te belirtilen çocuk haklarına giderek daha fazla önem vermektedir. Çocuk işçilere ve çocukların yaşam koşullarına özel önem vermiştir. BM içinde çocuk hakları konusundaki en yoğun çalışmayı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin birlikte çalıştığı Çocuk Hakları Komitesi sürdürmektedir.

Yeterli Bir Yaşam Standardı Hakkı

Madde 11

1. Sözlüşmeye Taraf Devletler herkesin kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşama standardına sahip olma hakkını tanırlar. Bunun içine yeterli gıda, giyinme, barınma ve yaşama koşullarını düzenli olarak yükseltme hakkı da dâhildir. Taraf Devletler özgür iradeye dayalı uluslararası işbirliğinin önemini de tanıyarak bu hakkın gerçekleştirilmesi için gereken adımları atarlar.

2. Sözlüşmeye Taraf Devletler herkesin temel bir hakkı olan aç kalmama hakkını tanıyarak tek başına ya da uluslararası işbirliği yoluyla kimi özel programları da içeren önlemler alırlar. Bu önlemlere şu sebeplerle ihtiyaç duyulur:

(a) Teknik ve bilimsel bilgiyi tam anlamıyla kullanarak, beslenme ilkeleri bilgisini yayarak ve doğal kaynakların en verimli şekilde gelişimini ve kullanımını elde etmeyi amaçlayan zirai sistemler geliştirerek ve reform yaparak gıda üretimi, korunması ve dağıtımını yöntemlerini geliştirmek.

(b) Dünya gıda kaynaklarının ihtiyaca oranla dengeli bir şekilde bölüşümünü sağlamak amacıyla gıda ithalatçısı ve ihracatçısı ülkelerin sorunlarını dikkate almak.

Madde 11 Taraf Devletlerde yaşayanların hayatlarıyla ve özellikle gıda, giyim ve barınma gibi hayat standartlarıyla ilişkili sorunları kapsar. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu maddeye, özellikle yeterli barınma hakkıyla ilişkili olduğu için özel önem verir. Bugüne dek Sözlüşmede hakkında tam bir Genel Yorum yapılan tek hak yeterli barınma hakkıdır (Genel Yorum No. 4 (1991)). [viii]

4 Nolu Genel Yorum; Madde 11’de belirtilen korumanın niteliğini kapsamlı bir şekilde açıklar ve yeterli barınma hakkını yalnızca üzerinde bir çatıya sahip olmaktan çok daha geniş biçimde gören yasal açıklamaları da ayrıntılandırır. Barınma hakkına Sözlüşmedeki diğer haklardan daha çok önem veren Komite bu Genel Yorumda şunu belirtiyor:

“...barınma hakkı; sözgelimi, yalnızca kişinin başını üstünde bir çatının olmasını sağlayan bir tür eve sahip olmak anlamını verecek biçimde dar bir çerçeveye oturtulamaz. Aksine, bu hak güvenli, huzurlu ve onurlu bir yaşama hakkı olarak görülmelidir. (paragraf 7)”

Komite; "yeterli barınma" kavramını mülkiyet güvencesi, hizmetlere erişebilirlik, alım gücü yeterliliği, yaşanabilirlik, konum, kültürel yeterlilik gibi kavramlarla tanımlamaktadır.

Madde 11; mevcut koşulların olduğu gibi kalmasını değil, “yaşama koşullarının düzenli olarak yükseltilmesi” hakkını (paragraf 1) ve söz konusu hakları sağlayamayan Taraf Devletlerin uluslararası işbirliği ile elde edebilecekleri imkanları vurgular. Bu durum özellikle gıda krizleri ve açlık dönemleri ile ilişkilidir.

Komite; Madde 11’de belirtilen koşullardan bazılarının, özellikle de zorla tahliye gibi uygulamaların sonucu olarak bazı Taraf Devletler tarafından ihlal edildiğini defalarca saptamıştır. Bu durum Komite’nin Madde 11’e yaptığı vurgunun ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Erişilebilir En Yüksek Bedensel ve Ruhsal Sağlık Standardından Yararlanma Hakkı

Madde 12

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu Hakkı tam olarak gerçekleştirmek üzere yapılacak girişimler:

(a) Ölü doğum oranı ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve çocuğun sağlıklı gelişmesi için önlemler alınması,

(b) Çevre ve endüstri sağlığının her bakımdan iyileştirilmesi,

(c) Salgın ve yöresel hastalıklarla, meslek hastalıkları ve öteki hastalıkların önlenmesi, bakımı ve denetlenmesi,

(d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

Sağlık hakkının tanınması bu haktan yararlanacakların yalnızca sağlıklı olma hakkına sahip olduğunu göstermez. Sözleşme Taraf Devletlerin yurttaşlarına “erişilebilir en yüksek ... sağlık standardı”nı sağlaması yükümlülüğünü özellikle vurgular.

Yani Madde 12 tıbbi hizmete eşit erişim ve hastalık durumunda tıbbi bakımın asgari güvencesini sağlanması konularına özel önem verir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi sağlık haklarının açıklığa kavuşturulması ve gözlemlenmesi amacıyla bu konuda genel bir oturum düzenlemiş ve engellilerin hakları konusunda bir genel hüküm benimsemiştir (Genel Yorum No 5 (1994)). Son yıllarda AIDS hastası kişilerin hakları konusunda da daha fazla çaba harcanmaktadır.

Eğitim Hakkı

Madde 13

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasını ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlar. Ayrıca eğitimin herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağladığını, tüm uluslararası olduğu gibi, Irksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirdiğini ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma etkinliklerini özendirildiğini de kabul eder.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla;

(a) İlköğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanmasını,

(b) Orta öğretimin, teknik ve mesleki eğitim dâhil, çeşitli biçimlerinin, her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olmasını,

(c) Yüksek öğrenimin, her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılmasını,

(d) İlköğrenimini tamamlayamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ya da güçlendirilmesini,

(e) Her düzeyde, bir okul sisteminin geliştirilmesini, yeterli bir burs sisteminin kurulmasını ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesini kabul eder.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ebeveynlerin ya da –kimi durumlarda- yasal vasilerin, Devlet tarafından kurulanların dışında Devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim ölçülerine uyan okulları seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir.

4. Bu maddenin hiçbir hükmü, her durumda bu maddenin 1. Fıkrasında öne sürülen ilkelerin gözetilmesi ve verilen eğitimin Devlet tarafından konacak belli ölçülere uygun düşmesi koşuluyla, birey ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

Madde 14

Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, taraf olduğu sırada, ana ülkesi ya da yargı yetkisi içinde bulunan öteki ülkelerde ücretsiz ve zorunlu ilköğretim verme gücünde değilse, herkes için ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin -belirtilecek makul bir süre içinde- giderek uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir uygulama planını iki yıl içinde benimsemeyi üstlenir.

Madde 13 ve 14 eğitimin insan haklarının benimsenmesinin temel bir ön koşulu olduğunu ve insan hakları ile temel demokratik ilkeleri güçlendirdiğini belirtir. Uluslararası toplum bu temel doğruları uzun süre önce benimsemiş ve 1995-2004 arasındaki on yılı BM İnsan Hakları Eğitimi için On Yıl olarak ilan etmiştir. [ix] Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1994 yılında bu konuda genel bir oturum düzenlemiştir.

Bu iki madde bütün çocuklara yaşadıkları yerlerde parasız ve zorunlu ilköğretim hakkını garanti eder. Aynı zamanda eğitime eşit erişim ve eğitim kurumlarından eşit faydalanma hakkını, göreceği eğitimi seçme ve eğitim kurumları açma özgürlüğünü, öğrencilerin insanlık dışı disiplin ölçütlerine maruz kalmalarının önlenmesini ve akademik özgürlüğü temel ilkeler olarak belirler.

Kültürel Yaşama Katılma ve Bilimsel İlerlemelerden Yararlanma Hakkı

Madde 15

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese;

(a) Kültürel yaşama katılma,

(b) Bilimin gelişme ve uygulanmasının sağladığı olanaklardan yararlanma,

(c) Sahibi olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal herhangi bir üründen doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi için yapılacak girişimler, bilim ve kültürün korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan önlemleri içerir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı etkinlikler için kaçınılmaz olan özgürlüğe saygı göstermeyi üstlenir.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası ilişki ve işbirliğinin özendirilip geliştirilmesinden doğacak yararları tanır.

Kültürünü yaşama, kültürel yaşama katılma ve teknolojik ve bilimsel ilerlemelerden yararlanma hakları Madde 15'in temelini oluşturur. Her ne kadar bu sorunlar insan haklarıyla ilişkili gibi görünmese de; muamelede eşitlik, ifade özgürlüğü, bilgi alışverişi hakkı ve kişilik gelişimi hakkı ile doğrudan ilişkilidir.

Kültürel nitelikler; bir ulusal ya da ırksal grubun değerinin üzerinde tahakküm elde etmesi girişimleri sonucu Devletler tarafından sıklıkla saldırıya uğrayabilir ya da yok sayılabilir. Bu da söz konusu hakların ne kadar önemli olduklarını gösteren bir örnektir. Yanı sıra; bu haklar "kültür" kavramının en geniş anlamda algılanması yoluyla toplumsal hayata katılma hakkını da kapsar.

Bilimsel ilerlemeden ve uygulamalardan yararlanma hakkı toplumdaki herkesin özellikle de ezilenlerin bu ilerlemelerden yararlanmasını güvence altına alır. Buna göre herkesin yeni bilimsel buluşlar sonucu ortaya çıkan ilerlemeler hakkındaki bilgiyi araştırma ve alma ve Sözleşmede belirtilen hakların kullanımını sağlayacak gelişmelere erişim hakkı vardır.

Sözleşmenin Yerel Yasalara Uyarlanabilirliği

...Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde tanınmasının güvence altına alınması konusunda ortak bir çaba harcanmalıdır.

VİYANA BİLDİRGESİ VE EYLEM PROGRAMI [x] (Bölüm II, paragraf 98)

Her ne kadar Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Sözleşmenin uluslararası bir perspektifle uygulanması konusunda yardım edebilecek olsa da bu aygıtın en etkili haline Hükümetlerin uluslararası yasal yükümlülüklerine somut bir katkı sağlayacak önlemler almalarıyla ulaşılabilir. Bu nedenle, Komite Devletlerin doğru yasal önlemleri ve adli çözümleri benimsemelerine özel önem verir. Buna göre Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların yasal bir doğaya kavuşmaları son derece önemlidir. [xi]

Sözleşmenin hükümlerini yerel yasalar aracılığıyla hayata geçirme zorunluluğu; "bir devlet üstlendiği bir sorumluluğu yerine getirmekteki başarısızlığına kılıf olarak kendi yasalarındaki hükümleri öne süremez" diyen 1969 Sözleşmeler Hukukuna Dair Viyana Sözleşmesi'nin 27. Maddesinden kaynaklanmaktadır. Şüphesiz, Sözleşme, yasaların Sözleşmede yer alan yükümlülükleri ihlal ettiği durumlarda önlem olarak hukuki korumaya ihtiyaç duyar.

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Limburg İlkeleri [xii] şunu vurgular: "Taraf Devletler etkili çözümler, hatta uygun koşullarda hukuki çözümler bulmak durumundadır."(19 nolu ilke). Henüz Sözleşmede bir bireysel şikâyet prosedürü yer almadığından bu aygıtın içerdiği tüm hakların tam olarak hayata geçirilmesi ulusal düzeydeki işlevsel yasalara ve kurallara bağlıdır.

Minimum seviyede, Taraf Devletlerin ulusal ve yerel yargıçları Sözleşmede yer alanlar gibi uluslararası insan

hakları yasalarını yerel hukuka yorumsal bir katkı olarak görmeli ve yerel hukukun Devlet tarafından tanınan uluslararası insan hakları aygıtları ile uyumlu bir şekilde algılanmasını ve uygulanmasını sağlamalıdır. Uluslararası hukuk penceresinden bakıldığında, temel ilke mahkemelerin Hükümetin daha önce tanımış olduğu uluslararası bir sözleşmenin kurallarını ihlal etmesini önlemeleri gerekliliğidir. [xiii]

Sözleşmede yer alan hakların mahkemede karara bağlanabilirliği konusunda –yani bunların hukuki yorumlara konu olabilmeleri olasılığı hakkında- Konsey 3 nolu Genel Hükmü karara bağlamıştır (1990): [xiv]

Yasamaya ek olarak işlevsel sayılabilecek önlemler arasında ulusal hukuk sistemiyle çelişmeyecek biçimde mahkemede karara bağlanabilecek haklar konusunda hukuki çözümler de vardır. (paragraf 5)

Komite, Sözleşmenin pek çok hükmünün derhal uygulanması gereken nitelikte olduğu görüşünü şimdiye kadar açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Örnek olarak 3. maddeye; 7. maddenin (a) (i) paragrafına; 8 maddeye; 10. maddenin 3. paragrafına; 13. maddenin 2 (a) paragrafına; 13. maddenin 3. paragrafına; 13. maddenin 4. paragrafına ve 15. maddenin 3. paragrafına işaret etmiştir. Aynı zamanda örneğin yeterli barınma hakkı konusunda şunu vurgulamıştır: “zorla tahliye durumları Sözleşmenin gerekleriyle ilk aşamada çelişir ve ancak çok istisnai koşullarda ve uluslararası hukukun ilkeleriyle uyuşacak biçimde gerçekleştirildiğinde meşru hale gelebilir.” [xv] Bu tür yükümlülükleri yerel koşullarda yerine getirmek için ulusal mahkemeler hiç kuşkusuz söz konusu haklara saygı duyulmasını sağlamak anlamında çok önemli bir konumdadırlar.

Sözleşmenin Uygulamalarının Denetimi: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

Komitenin Kuruluşu ve İçeriği

Diğer beş insan hakları sözleşmesi organlarının aksine Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi kendisiyle ilişkili aygıt aracılığıyla kurulmamıştır. Bunun yerine, Sözleşmenin denetimiyle görevlendirilmiş daha önceki iki organın istenen performansın altında kalması sonrası Ekonomik ve Toplumsal Konsey (ECOSOC) tarafından kurulmuştur.

Komite 1985’te kurulmuş, ilk defa 1987’de toplanmış ve bugüne dek 14 oturum gerçekleştirmiştir. Başlangıçta yılda bir defa toplanan konsey bugün yılda iki kez genellikle Mayıs ve Kasım/ Aralık aylarında üçer haftalık sürelerle toplanmaktadır. Tüm toplantılarını Cenevre’deki BM Ofisinde gerçekleştirmektedir.

Komite her biri insan hakları alanında tanınmış uzmanlar olan 18 üyeden oluşur. Komite üyeleri bağımsızdır ve Hükümetlerin temsilcileri olarak değil kendi kişisel birikimleriyle hizmet verirler. Bugün Komite üyeleri 13 erkek ve 5 kadından oluşmaktadır. Komite kendi başkanını, üç başkan yardımcısını ve raportörünü kendi içinden seçer.

Komite üyeleri ECOSOC tarafından dörder yıllık süreler için seçilirler ve yeniden aday gösterilmeleri halinde yeniden seçilebilirler. Yani Komite ECOSOC’un ikincil bir organıdır ve resmi yetkisini buradan alır. Seçimler Sözleşmeye Taraf Devletler tarafından önerilen adaylar arasından gizli oylamayla yapılır. Böylece Sözleşmeyi tanımayan Devletler Komite sandalyelerine kendi adaylarını öneremezler. Dengeli coğrafi dağılım ve farklı toplumsal ve

yasal sistemlerin temsili gibi ilkeler seçim sürecinin belirleyicileridir. Komite BM İnsan Hakları Merkezinden yardım alır.

Komite Ne Yapar?

Komite'nin temel işlevi Sözleşmenin Taraf Devletler tarafından uygulanmasını denetlemektir. Taraf Devletlerle yapıcı bir diyalog geliştirmeye çalışır ve bazı yollarla Sözleşmede yer alan kuralların Taraf Devletlerce yeterince uygulanıp uygulanmadığını ve Sözleşmenin uygulama ve güçlendirme süreçlerinin Sözleşmede yer alan haklara sahip tüm insanlar tarafından gerçekten tam anlamıyla kullanılabilir biçimde geliştirilip geliştirilmediğini araştırır.

Üyelerinin hukuki ve pratik uzmanlıklarından yararlanan Komite aynı zamanda Hükümetlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları daha fazla güvence altına alacak yasa, politika ya da başka öneriler ve tavsiyeler yoluyla Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmelerine yardımcı olabilir.

Taraf Devletler Komite'ye Ne Şekilde Rapor Sunarlar?

Sözleşmenin 16 ve 17. Maddeleri uyarınca Taraf Devletler Konsey'e Sözleşmedeki hakların garanti altına alınmasını amaçlayan yasal, adli, politik ve diğer önlemlerin listesini içerecek biçimde düzenli raporlar sunmakla yükümlüdürler -herhangi bir Taraf Devletin Sözleşmeye taraf oluşundan itibaren iki yıl içinde ve takip eden süreçte her beş yılda bir. Öte yandan Taraf Devletlerden hakların hayata geçirilme seviyesine ve bu konuda belli zorlukların yaşandığı alanlara dair ayrıntılı bilgi sağlamaları beklenmektedir.

Komite Taraf Devletlere 22 sayfalık bir raporlama kılavuzu sunarak bu sürece destek olur. Bu kılavuzda Komite'in Sözleşmenin etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetleyebilmek için ihtiyaç duyduğu bilgiler net bir şekilde ortaya konmaktadır.

Raporlama gerekliliği basit bir biçimsel yükümlülükten fazlasıdır. Her ne kadar raporlama süreci çok sayıda Taraf Devletin raporlarını vermemesi ve Devletlerin kaynak kısıtlamalarından doğan sorunlar nedeniyle çok fazla sekteye uğrasa da bu mekanizma bir dizi önemli işleve sahiptir. Bu işlevler şu şekilde sıralanabilir: Başlangıç değerlendirmesi işlevi, denetleme işlevi, yaklaşım belirleme işlevi, kamusal denetleme işlevi, değerlendirme işlevi, sorunları belirleme işlevi ve bilgi alışverişi işlevi. [xvi]

Komite; Sözleşmedeki raporlama yükümlülüklerinin yedi temel gereksinimi karşılama gerektiğini vurgular. 1 Nolu Genel Yorum'da (1989) Komite bu gereksinimleri şöyle sıralar:

1. Taraf Devletlerin Sözleşme ile azami uyumluluğu yakalayabilmek adına ulusal yasaları, idari kuralları ve prosedürleri, uygulamaları ayrıntılı bir şekilde gözden geçirmesini sağlamak;
2. Taraf Devletlerin hakların ülkedeki tüm bireyler tarafından kullanılabilir seviyesini belirleyebilmek amacıyla söz konusu hakların her birinin somut durumunu düzenli olarak denetlemesini sağlamak;
3. Hükümetlerin Sözleşmenin uygulanması için açıkça belirtilmiş ve özenle belirlenmiş politikaları benimsemeleri için bir zemin oluşturmak;

4. Sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili hükümet politikalarının kamusal denetimini kolaylaştırmak ve ilgili politikaların belirlenmesi, hayata geçirilmesi ve denetlenmesi süreçlerine toplumun farklı kesimlerinin dâhil olmasını sağlamak;
5. Taraf Devletlerin ve Konseyin Sözleşmede yer alan yükümlülüklerin hayata geçirilmesi konusunda görülen ivmeyi etkili bir şekilde ele alabilmeleri için zemin hazırlamak;
6. Taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların hayata geçirilmesine dair sorunlar ve zorluklar konusunda daha iyi bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmak;
7. Taraf Devletler arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırmak ve Sözleşmede belirtilen her bir hakkın hayata geçirilmesi konusundaki genel sorunlara ve bunların olası çözümlerine dair daha yetkin bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmak. [xvii]

Komite normal koşullarda **Devletlerden belli bir süre zarfında beş ya da altı adet rapor ister.** Eğer belli bir dönem içinde Komite'nin değerlendirmesine sunulmak üzere bir rapor hazırlamış olan bir Devlet bu raporu son dakikada erteleme arayışı içine girerse Komite böyle bir talebe yanıt vermez ve o Taraf Devletin yokluğunda dahi o raporu değerlendirmeyi sürdürür.

Komite aynı zamanda raporların verilmemesi ve geç verilmesi ile ilgili sorunlarla da ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bu tür sorunlara karşılık Komite, raporlarını beklenenden çok daha geç veren Taraf Devletleri belli bir süre dâhilinde bu raporları vermekle yükümlü kılmıştır. Eğer bu süre içinde de herhangi bir rapor gelmezse Konsey bu Devletlerdeki Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların durumunu eldeki verilerin ışığında değerlendirme yoluna gider.

Raporların Hazırlanması ve Oturum Öncesi Çalışma Grubu

Taraf Devletler raporlarını sunduklarında Komite tarafından standart bir değerlendirme prosedürü izlenir. Taraf Devletlerin raporları Sekreterlik tarafından alındıktan, okunduktan ve çevrildikten sonra ilk olarak Komite'nin beş kişilik oturum öncesi çalışma grubu tarafından değerlendirilir. Bu işlem raporun Komite'nin tamamı tarafından değerlendirilmeden altı ay önce yapılır. Oturum öncesi çalışma grubu raporla ilgili bir ön değerlendirme yapar, bir üyesini her bir rapor için ayrıntılı bir değerlendirme yapmakla görevlendirir ve ilgili Taraf Devlete raporlardaki ihtilaflarla ilgili yazılı bir soru listesi hazırlar. Ardından Taraf Devletlerden, Komite'ye gelmeden önce bu sorulara yanıt vermeleri beklenir.

Raporların Sunumu

Komite'nin raporları değerlendirme aşamasında rapor veren Devletlerin yetkililerinin de toplantılarda hazır bulunması beklenir. Bu kişiler genellikle iki günlük bir süreci kapsayan bu toplantılarda daima hazır bulunurlar. Yetkililer öncelikle oturum öncesi çalışma grubunun yazılı sorularına giriş niteliğinde yanıtlar verirler. Bunu, söz konusu raporla ilişkili BM uzmanlık kuruluşlarının bilgi sunumu izler. Komite üyeleri bunun ardından Taraf Devlete sorular yöneltir ve onu incelemeye alır. Böylece Taraf Devletlerin yetkililerine genellikle aynı gün içinde olmamakla birlikte sorulara ve görüşlere olabildiğince eksiksiz bir biçimde yanıt vermeleri için ayrı bir süre daha tanınır. Eğer soruların yanıtları yeterli gelmezse Komite Taraf Devletten daha sonraki oturumlarda sağlaması için daha fazla bilgi getirmesini talep eder.

İncelemelerin Sonuçlandırılması: Komite Kararları

Komite'nin rapor analizinin tamamlanması ve Taraf Devletlerin sunumlarının ardından Komite, Sözleşmenin Taraf Devletlerdeki durumuna dair Komite kararını içeren "sonuç bildirme"lerini yayınlamaya Taraf Devletlerin raporları hakkındaki görüşlerini açıklamış olur. Gözlem sonuçları beş bölümden oluşur: (a) giriş; (b) olumlu durumlar; (c) Sözleşmenin uygulanmasını önleyebilecek etmenler ve zorluklar; (d) kaygı duyulan başlıca konular; (e) öneriler ve tavsiyeler. Gözlem sonuçları gizli oturumla karara bağlanır ve her bir oturumun son gününde kamuoyuna açıklanır.

Birçok durumda Komite Sözleşme ihlallerinin söz konusu olduğu sonucuna varmış ve Taraf Devletleri söz konusu hakların daha fazla ihlal etmemeleri için uyarılmıştır.

Tüm insan hakları ihlale açıktır ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar da bundan nasibini alır. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Limburg İlkeleri'nde [xviii] , Sözleşmenin herhangi bir Taraf Devlet tarafından ihlaline sebep olabilecek koşullar şöyle sıralanmıştır (72 nolu ilke): (a) Taraf Devlet Sözleşmenin ondan beklediği adımı atmakta yetersiz kalır; (b) Taraf Devlet bir hakkın acilen tanınması konusunda belli engelleri ortadan kaldırma yükümlülüğünü yerine getirmekte yetersiz kalır; (c) Taraf Devlet Sözleşmenin acilen sağlanmasını beklediği bir hakkı vakit kaybetmeksizin sağlamakta yetersiz kalır; (d) Taraf Devlet genel kabul gören asgari bir uluslararası standarda ulaşmaya gücü varken kasten uzak kalır; (e) Taraf Devlet sözleşmedeki haklardan birine Sözleşmede belirtilenlerin dışında kısıtlama getirir; (f) Taraf Devlet Sözleşmenin izin verdiği sınırlamaların ya da elverişli kaynakların yetersizliği dışında bir hakkın hayata geçirilmesine engel olur; (g) Taraf Devlet Sözleşme uyarınca talep edilen raporları sunmak konusunda yetersiz kalır.

Her ne kadar Komite'nin sonuç bildirelerinin, özellikle de öneri ve tavsiyelerinin yasal bağlayıcılığı olmasa da, güvenilen ve bu tür bildirimleri yayınlayabilen tek uzman kuruluşun görüşlerinin göstergesi olması açısından önemlidir. Buna bağlı olarak, Taraf Devletlerin bu görüşleri umursamaması ya da görmezden gelmesi Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerinin hayata geçirilmesi açısından kötü bir gösterge olacaktır. Birçok durumda, Komite'nin sonuç bildirelerine bağlı olarak kısmen de olsa politikalarda, uygulamalarda ve yasalarda değişiklikler yapıldığı gözlenmiştir.

Sonuç bildirelerine ek olarak, başkan tarafından Taraf Devletlere Komite'nin kaygılarını ileten mektuplar gönderilir.

Ayrıca gerektiğinde Komite ECOSOC'un nihai kararlarına taslak niteliğinde kararlar alır. Bu duruma genellikle Komite bir Taraf Devletten ülkesini ziyaret için davet talep ettiğinde ve Hükümete Sözleşmenin normlarını daha fazla yerine getirebilmesi ve güçlendirebilmesi için teknik ve farklı şekillerde yardım sağladığında rastlanır. Komite bugüne dek iki Taraf Devletten böyle bir davet talep etmiştir (Dominik Cumhuriyeti ve Panama). Ne var ki bu iki devletten yalnızca biri, Panama, davet talebini yerine getirmiş ve 1995 Nisan ayında bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Anlaşılır Yorumlar Üretmek

(a) Genel Yorumlar

Komite, 1988 yılında Sözleşmedeki haklar ve hükümler konusunda Taraf Devletlerin raporlama yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmelerine yardımcı olmak ve Sözleşmenin anlamına ve içeriğine dair anlaşılır yorumlar üretmek amacıyla “genel yorumlar” hazırlamaya karar vermiştir. Daha da ötesi Komite genel yorumların benimsenmesini Sözleşmenin hayata geçirilmesinin bir aracı olarak görür. Bunu çok sayıda Taraf Devletin raporlarında göze çarpan eksikliklere dikkat çekerek ve Taraf Devletlerin, BM kuruluşlarının ve başkalarının Sözleşmedeki belli hükümlere özen göstermelerini sağlayarak gerçekleştirir. Bunu yaparken tarafların Sözleşme tarafından tanınan hakların gelişmeye açık biçimde tam olarak hayata geçirilmesini hedeflemelerini sağlar.

Genel Yorumlar Komite'nin tüm üyelerinin Sözleşmede belirtilen normların algılanması konusunda tam bir fikir birliğine varmalarını sağlayacak bir yöntem halini alarak içtihat üretiminin en önemli aracı konumuna yerleşir.

Nisan 1996 itibarıyla Komite altı adet genel yorum benimsemiştir. Bunlar:

- Genel Yorum No. 1 (1989): Taraf Devletlerin raporlamaları hakkında.
- Genel Yorum No. 2 (1990): Uluslararası teknik destek ölçütleri hakkında (madde 22).
- Genel Yorum No. 3 (1990): Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin doğası hakkında (madde 2, paragraf 1).
- Genel Yorum No. 4 (1991): Yeterli barınma hakkı hakkında (madde 11, paragraf 1).
- Genel yorum No. 5 (1994): engelli kişiler hakkında.
- Genel Yorum No. 6 (1995): Yaşlıların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları hakkında.

Komite muhtemelen yakın bir gelecekte sağlık hakkı, Sözleşmenin yerel alanlarda uygulanışı, zorunlu tahliyeler, Sözleşmedeki ayrımcılık karşıtı hükümler (madde 2, paragraf 2), gıda hakkı ve başka sorunlar hakkında da yeni genel yorumlar benimseyecektir.

(b) Genel Müzakereler

Komite düzenlediği her oturumda Sözleşmedeki belli hükümler, belli insan hakları ve Komite'yle doğrudan ilişkili başka konulara dair bu sorunların algılanmasını geliştirebilmek amacıyla bir “genel müzakere günü” düzenler. Komite bu müzakerelerde pek çok alandan uzmanı dinler ve böylece BM'nin özel raportörlerini, kendisiyle ilişkili STK uzmanlarını ve BM uzmanlık kurumlarının yetkililerini dinleme fırsatı bulmuş olur.

Genel müzakereler bugüne şu şekilde gerçekleşmiştir: gıda hakkı (1989); barınma hakkı (1990); ekonomik ve toplumsal göstergeler (1991); kültürel hayata katılma hakkı (1992); yaşlanmakta olanların ve yaşlıların hakları (1993); sağlık hakkı (1993); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları korumanın bir aracı olarak sosyal güvenlik ağlarının rolü ve temel yapısal düzenlemeler ile serbest piyasa ekonomisine geçişe dair sorunlar (1994); insan hakları eğitimi (1994); Taraf Devletlerin yerine getirmeleri gereken yükümlüklerin algılanması ve pratiğe dönüştürülmesi; Sözleşme için taslak bir ihtiyari protokol (1995).

Sivil Toplum ve Komite'nin Çalışması

Dünya İnsan Hakları Konferansı aşırı yoksulluğun ve toplumsal mahrumiyetin insan onurunu zedelediğini ve en yoksulların insan haklarını sağlayabilmek, aşırı yoksulluğa ve toplumsal mahrumiyete son verebilmek, toplumsal ilerlemenin nimetlerinden faydalanılmasını sağlamak amacıyla aşırı yoksulluğun sebeplerine dair daha net bilgi elde edebilmek için acil adımlar atılmasının gerekliliğini vurgular.

VİYANA DEKLARASYONU VE EYLEM PROGRAMI [xix] (Bölüm 1, paragraf 25)

Komite sivil toplumun Sözleşmenin Taraf Devletler nezdindeki statüsü ile ilişkili bilginin sağlanması konusundaki rolünün farkındadır. Komite; STK'lara Sözleşmedeki hakların belli ülkelerdeki kullanımı ya da kullanılmaması ile ilgili yazılı raporlar verme ya da sözlü beyanlar iletme fırsatını tanıyan ilk kurumdur.

Komite oturumlarının ilk gününde öğleden sonraki toplantılar ulusal STK'lara ve toplum merkezli örgütlenmelere (CBO) Sözleşmenin Taraf Devletlerde ne şekilde hayata geçirildiği ya da geçirilmediği konularında kendi görüşlerini ifade etme fırsatı tanımak için yapılır. Komite STK'lardan, özellikle Sözleşmenin hükümlerine odaklanması, Konseyin ele aldığı konularla ilişkili olması, güvenilir olması ve istismarcı olmaması koşullarıyla sözlü bilgi alır. Geçtiğimiz yıllar içinde STK'lar ve toplum merkezli örgütlenmeler bu prosedürden gittikçe daha fazla yararlanmışlar ve Komite'ye Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Taraf Devletlerde kullandırılmadığını kanıtlayan yazılı, işitsel ve görsel materyaller sağlamışlardır.

Komite; STK prosedürünün, olabildiğince fazla bilgilendirilmek, hangi yolla gelirse gelsin eldeki tüm bilgilerin doğruluğunu ve işlerliğini sınamak, STK'lardan bilgi akışı sürecini daha şeffaf bir zemine oturtma amacıyla düzenlendiğini belirtmektedir.

Komite'ye güvenilir ve yeni bilgiler sağlama isteğinde olan STK'lar ve toplum merkezli örgütlenmeler özel bir oturumun başlangıcından birkaç ay önce STK prosedürüne dâhil olmak amacıyla Komite sekreterliğine başvurabilirler. Ellerinde yazılı materyal olan gruplar bunları sekreterliğe gönderebilir ve Komite oturumlarına katılabilirler. BM ile istişari ilişkileri olan STK'lar ya da bu tür STK'larla ilişkileri olan başka gruplar da Konsey oturumlarına dâhil olabilirler. İstişari konumdaki STK'lar ilgili ECOSOC hükümlerine paralel olarak Komite'ye herhangi bir zamanda yazılı rapor sunabilirler. Komite oturumları, sonuç bildirelerinin hazırlandığı özel oturumlar haricinde kamuya açık yapılır.

STK'ların Komite çalışmalarına etkin katılımı Sözleşme ve Komite hakkındaki ulusal ve yerel düzeylerdeki bilginin paylaşımının garanti altına alınması konusunda hayati önem taşımaktadır. Birçok durumda bu örgütler söz konusu Devletlerle ilgili sonuç bildirelerinin benimsenmesinin ardından medyanın dikkatini bu konuya çekmeyi başarmıştır.

Resmi Bir Şikâyet Prosedürüne Doğru (ihtiyari protokol)

Bugün Sözleşmede tanınan haklarının ihlal edildiğini düşünen bireylerin Komite'ye resmi şikâyette bulunma şansları yoktur. Bu tür bir prosedürün yokluğu Komite'nin içtihat geliştirme yetisini ciddi oranda köreltmekte ve Sözleşmenin istismar edilmesinden zarar görenlerin uluslararası destek alma şansları büyük oranda kısıtlanmaktadır.

Sözleşme dâhilinde bir şikâyet prosedürünün benimsenmesini destekleyen çok sayıda görüş vardır. Bu görüşler arasında şu gibi öneriler mevcuttur: halkın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklardan daha fazla yararlanması; Taraf Devletlerin uluslararası saygınlığının

güçlendirilmesi; yasalarla daha fazla uyumluluk ve Uluslararası Sözleşmelerle aynı seviyede ciddiyet; Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin hükümlerinden doğan haklar ve ödevlerin geliştirilmesi; tüm insan haklarının bölünmezliği ve birbirlerine bağlılığının yapısal ve somut bir biçimde dile getirilmesi. Böyle bir prosedürün Taraf Devletleri yerel ve ulusal düzeylerde benzer yollar izlemeye sevk edeceği de düşünülmektedir.

Komite böyle bir ihtiyari protokolün hazırlanması olasılığına 1990'dan beri önem vermektedir ve birçok toplantıda bu konuyu enine boyuna ele almıştır. [xx] 1991'de yapılan altıncı toplantısında Komite; "Sözleşmenin pratiğe geçirilmesine ve Taraf Devletler arasındaki diyalogun geliştirilmesine yardımcı olacağını ve kamuoyunun dikkatini büyük oranda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara çekebileceğini" [xxi] düşünerek bir ihtiyari protokol hazırlanmasına onay vermiştir.

Temmuz 1993'te Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı; benimsemiş olduğu Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı'nda Komite'nin bu yöndeki çabalarını sonuna dek sürdürmesi gerektiğini belirterek bu girişimi hızlandırmıştır. Komite de taslak bir ihtiyari protokol hazırlamış ve ilgili BM organlarının resmi onayına sunmuştur.

Başka bir çok girişim de Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin bir şikâyet prosedürüne sahip olması yönündeki taleplerini dile getirmiş ve bu önemli insan hakları antlaşmasının güçlenmesi yolunda destek sağlamışlardır. [xxii]

Bir ihtiyari protokolün yokluğunda dahi Sözleşmedeki hakların kullanıcıları Komite'nin genel prosedürlerine başvurabilir ve Komite'nin işleyişine dayalı gayri resmi başvuru prosedürünü kullanabilirler. [xxiii]

EK III

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Etkinliklerine STK Katılımı

Mayıs 1993'teki sekizinci toplantısında Konsey STK'ların etkinliklere katılabilmeleri için şu prosedürü benimsemiştir:

A. Yazılı Beyan

1. Komite STK'lara kendi çalışmasıyla ilişkili her tür bilgiyi her zaman yazılı olarak iletebileceği yönündeki bilinen davetini yineler.

B. Sözlü Beyan

2. Yazılı beyana ek olarak oturum öncesi çalışma grubunun her bir oturumunun başlangıcında STK'lara çalışma grubunun üyelerine belli bilgileri sunmaları için kısa bir zaman verilecektir.

3. Ayrıca; Komite her bir oturumunun ilk öğle sonrası toplantısını STK'lar tarafından sağlanacak sözlü beyanların dinlenmesi için ayıracaktır. Bu beyanlar şu koşullara uymalıdır: (a) Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi hükümlerine odaklanmalı; (b) Komite tarafından ele alınan sorunlarla doğrudan ilişkili olmalı; (c) güvenilir olmalı; (d) istismarcı olmamalı. Toplantılarda tercüme hizmeti de sağlanacak ancak özet tutanaklar tutulmayacaktır. Amaçlar şunlardır: Komite'nin olabildiğince eksiksiz bilgi edinmesi;

Komite'ye bir şekilde ulaşan bilgilerin doğruluğunun ve yerindeliliğinin sınanması; STK'lardan bilgi edinme süreçlerinin mevcut yaklaşımın izin verdiğinden daha şeffaf ve açık bir zemine oturtulması.

4. Komite'ye sözlü beyanda bulunmak isteyen STK'lar bunu önceden bildirmek zorundadırlar. Komite'nin, hakkında sınırlı bir zaman diliminde yeterli bilgi edinemeyeceğini düşündüğü kimi durumlarda Komite Başkanı, Büroyla da etkileşim içinde olarak STK'ların sözlü beyanda bulunmaları için yapılacak davetin nesnel zeminine karar verir.

5. Komite'ye bu prosedürler dâhilinde yazılı olarak sunulan bilgi herhangi bir Komite üyesi tarafından ilgili Taraf Devlete sorular yöneltildiğinde kullanılıyorsa söz konusu bilgi ilgili Hükümete ve ilgili tüm devletlere sunulur.

6. Komite, Başkanından sekreterlikle ortak bir çalışma halinde bu prosedürlerin olabildiğince yaygınlaştırılması için gerekeni yapmasını bekler.

Komite bu prosedürün anlatıldığı biçimde ve ilgili kurallar dâhilinde uygulanmasına karar vermiştir.

a/ E/1994/23, para. 354.

[i] Metinler için bakınız: *Human Rights: A Compilation of International Instruments*, vol. 1 (2 parts), *Universal Instruments* (United Nations publication, Sales No. E.94.XIV. 1).

[ii] Bu iki grup hakkın denk ağırlığa sahip oluşları 16 Aralık 1977 tarihli 32/130 sayılı Genel Kurul kararıyla bir kez daha onaylanmıştır.

[iii] UNDP, *İnsani Kalkınma Raporu 1994* (Oxford University Press, 1994), s. 2.

[iv] 2-6 Haziran 1986 tarihlerinde Maastricht'te (Hollanda) yapılan uluslararası hukuk toplantısında bir grup uzman tarafından onaylanmıştır. *Human Rights Quarterly*, vol. 9, No. 2 (Mayıs 1987), s. 122. Metin E/CN.4/1987/17 nolu BM belgesinde çoğaltılmıştır.

[v] iv nolu sonnota bakınız.

[vi] E/1996/22, ek IV.

[vii] E/1995/22, ek IV.

[viii] E/1992/23, ek III.

[ix] 23 Aralık 1994 tarihli 49/184 sayılı Genel Kurul kararı.

[x] 25 Temmuz 1993 tarihinde Viyana'da yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda benimsenmiştir (A/CONF. 157/24 (Part 1), chap. III).

[xi] Craven, "The domestic application of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", *Netherlands International Law Review*, vol. XL (1993), p. 367.

[xii] İv nolu sonnota bakınız.

[xiii] Bkz, P. Alston ve G. Quinn, "The nature and scope of States parties' obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, *Human Rights Quarterly*, vol. 9, No. 2 (May 1987), p. 171.

[xiv] E 1991/23, ek III.

[xv] Genel Hüküm No 4 (1991) (E/1992/23, ek III), para. 18.

[xvi] P. Alston, "The purposes of reporting," in *Manual on Human Rights Reporting* (United Nations Centre for Human Rights/United Nations Institute for Training, and Research, 1991) (Sales No. E.91.XIV.1), pp. 14-16.

[xvii] E/ 1989/22, ek III, Genel Hüküm No. I (1989), para. 2-9

[xviii] 4 nolu sonnota bakınız.

[xix] 10 nolu sonnota bakınız.

[xx] P. Alston, "Establishing a right to petition under the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", *Collected Courses of the Academy of European Law: The Protection of Human rights in Europe* (Florence, European University Institute), Vol. IV, book 2 (1993), P.115.

[xxi] E/ 1992/23, para. 362.

[xxii] F. Coomans and G. J. H. van Hoof, eds., *The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights: Proceedings (of the Expert Meeting on the Adoption of an Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (Utrecht, 25-28 January 1995) (Utrecht, Netherlands Institute of Human Rights, 1995).

[xxiii] M. Craven, "Towards an unofficial petition procedure: A review of the role of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights", *Social Rights as Human Rights: A European Challenge*, K. Drzewicki, C. Krause and A. Rosas, eds. (Abo/Turku (Finland), Abo Akademi University, Institute for Human Rights, 1994), p. 91.